

ПУШКІН НА УКРАЇНІ

*Здоров будь, Пушкін мій, землі орган
могучий!*

Павло Тичина.

Через три роки після закінчення ліцею молодий поет уже набув популярності. Його ода «Вольность» ходила в списках із рук в руки.

...Хочу воспеть свободу мира,
На тронах поразить порок...
...Тираны мира! трепещите!
А вы, мужайтесь и внимлите,
Восстаньте, падшие рабы!

Слідом за «Вольностью» поет пише послання своєму політичному вихователю і другові Чаадаєву.

...Пока сердца для чести живы,
Мой друг, отчизне посвятим
Души прекрасные порывы.

Відпустка в село Михайловське дала матеріал для написання «Деревни», що гнівним лозунгом прозвучала в кріпацькій Росії:

...Везде невежества убийственный позор.
Не видя слез, не внемля стона,
На пагубу людей избранное судьбой,
Здесь барство дикое, без чувства, без
закона,
Присвоило себе насильственной лозой
И труд, и собственность, и время земледельца.

Так сміливо до Пушкіна в російській літературі говорила лише одна людина — «Радищев — рабства враг».

В Пушкіні молодь бачила свого співця, запалювалася його політичними віршами, любила його лірику.

Таким був поет навесні 1820 року. — «Пушкіна надобно сослать... Он наводнил Россию возмутительными стихами. Вся молодежь наизусть их читает», — розпорядився цар. При дворі радились — куди заслати палкого юнака: чи в Соло-

вецький монастир, чи в Сибір. Але, завдяки заступництву Жуковського і Карамзіна, Пушкіна заслали в Катеринослав. 6 травня 1820 р. Пушкіна на казенний кошт уже мчала кур'єрська поштова трійка з Петербурга на наддніпрянську Україну.

Два тижні в дорозі. Лише вірний кріпак Микита Тимофійович Козлов був його супутником.

Звернувши з Білоруського тракту, поїхав через Чернігівську, Полтавську і Катеринославську губернії. Поштовий маршрут був тоді такий: Добрянка, Борова, Буровка, Роїще, Чернігів (тут у готелі «Царьград» Пушкін зупинявся), Горбова, Жуківка, Дрімилівка, Ніжин, Почакін, Обичев, Прилуки, Махнівка, Пирятин, Іванівка, Лубни, Сотниківка, Хорол, Семенівка, Жуки, Рублівка, Кременчук; далі дерев'яним мостом через Дніпро Пушкін переїхав на правий берег¹⁾ і 16—18 травня прибув до Катеринослава.

Яке було соціальне життя на тодішній Україні?

В с. Дорогинка Чернігівської губернії повставали кріпаки проти пана.

На Поділлі відважний Кармалюк гуртував повстанців.

На Полтавщині ще жевріло в піснях і переказах турбаївське повстання. Від Ростова до Катеринослава сягав заколот, який набрав такого розміру і сили, що Олександр I спеціально командировав генерала Чернишова з надзвичайними уповноваженнями. В

¹⁾ Географ. атлас Пядышева, карта 1821 р. та «Почтовый дорожник» 1824 р.

дніпропетровському архіві знайдено красномовний документ про ці події — лист Олександра І до Чернишова, датований 25 червня 1820 р.

«Господину генерал-адъютанту
Чернышеву.

Ныне правящий должность Екатеринославского гражданского губернатора, тамошний вице-губернатор Шемиот доносит о распространении духа возмущения и в уезде Бахмутском. Признавая необходимым, как и прежде я вам то изъяснил, пресечь с самого начала сей корень зла, я поручаю вам:

1) Сделать немедленно распоряжения об отряде из войска Дэнского или естли то нужно и из регулярного войска, достаточную команду в уезд Бахмутской и куда в том надобность откроется.

2) Предписать начальникам сей вооруженной силы получать на месте надлежащие сведения от самого управляющего губернии или от нижних земских судов о возмутившихся селениях. Употребить сперва меры кротости для приведения их в повиновение: но вслед за тем и при малейшем со стороны их сопротивлении или ослушании, *понудить их к тому силою оружия.*

Во всех же случаях военные и гражданские начальники должны непременно захватить зачинщиков и предать их суду.

Как из донесения вице-губернатора, при сем в списке прилагаемого, открывается, что были тайные сношения между крестьянами на землях войска Донского поселенных и крестьянами Бахмутского уезда и что было сообщено последним какое-то оповещение по Донской земле, крестьянами Бахмутского уезда в списках покупаемое, то со всею вероятностью полагать, что есть где нибудь в соседстве люди не благонамеренные, которые из видов корысти или иных, стараются вовлечь простой народ в заблуждение...

...Над зачинщиками возмущения, суда и приведение в действие приговоров естли вы, по характеру сил движения народных и роду дел признаете, что пресечению онных и восстановлению порядка сие нужно — быть может.

Мне приятно в сем случае дать вам новый опыт моей доверенности¹⁾.

Тепер, коли ми довідалися про це повстання, ясніше вимальовується образ двох розбійників у творі Пушкіна «Братья-разбойники», що в кайданах, прикуті один до одного, вирвалися з тюрми і кинулись тікати вплав через Дніпро...

По улицам однажды мы,
В цепях, для городской тюрьмы
Сбирали вместе подаянье,
И согласились в тишине
Исполнить давнее желанье;
Река шумела в стороне,
Мы к ней — и с берегов высоких
Бух! поплыли в водах глубоких.
Цепями общими гремим,
Бьем волны дружными ногами,
Песчаный видим островок,
И, рассекая быстрый ток,
Туда стремимся. Вслед за нами
Кричат: «лови! лови! уйдут!»

Поема, як вказує сам Пушкін в листі до П. Вяземського, побудована на справжніх фактах: «Истинное происшествие подало мне повод написать этот отрывок. В 1820 г. в бытность мою в Екатеринославе два разбойника, закованные вместе, переплыли через Днепр и спаслись. Их отдых на островке, потопление одного из стражей мною не выдуманы».

І тому так правдиво виглядає цей малюнок в поемі.

...Два стража издали плывут,
Но уж на остров мы ступаем,
Оковы камнем разбиваем,
Друг с друга рвем клочки одежд,
Отягощенные водою...
Погоню видим за собою;
Но смело, полные надежд,
Сидим и ждем. Один уж тонет,

¹⁾ Дніпропетровська газета «Зоря», № 204. 4/IX 1935 р.

То захлебнется, то застонет
 И как свинец пошел ко дну.
 Другой проплыл уж глубину,
 С ружьем в руках, он вброд упрямо,
 Не внемля крику моему,
 Идет, но в голову ему
 Два камня полетели прямо —
 И хлынула на волны кровь;
 Он утонул — мы в воду вновь,
 За нами гнаться не посмели,
 Мы берегов достичь успели
 И в лес ушли...

Ця поема являє собою лише уривок великого твору Пушкіна, написаного в 1821 р. і знищеного самим поетом. Протягом двох тижнів перебування в Катеринославі Олександр Пушкін часто бачив скutih арештантів, яких водили по місту для збирання милостині на харчування тюрми.

Тодішній Катеринослав (заснований 1787 р.) був невеликим містом на березі Дніпра з адміністрацією і тюрмою. Звідси керували недавно завойованою колонією — Новоросією. Тут і стає на примусову службу Пушкін у попечителя колоністів Південного краю генерал-лейтенанта І. Н. Інзова.

Жив Олександр Сергійович недалеко від берега Дніпра, де був своєрідний «готель».

Тяжка самотність оповила душу поета. Нічого світлого, ніякої радісної перспективи. І лише свіжа дніпрова вода вабила до себе. Якийсь сторож Іван Григорович часто катав його човном по Дніпру. Але скупавшись, він захворів. На щастя, з Києва до Катеринослава заїхав, по дорозі на кавказькі води, Н. Н. Раєвський з родиною. Це той самий Раєвський, що командував 4 корпусом І армії. Головна квартира його була в Києві. Його молодший син Микола подружився з Пушкіним у Петербурзі і, лізнавшись про заслання друга в Катеринослав, поспішив тут його розшукати.

«Приходим в гадкую избенку и там на досчатом диване сидит молодой человек, небритый, бледный, худой», — розповідає лікар Рудиківський.

— Вы нездоровы? — спросил я незнакомца.

— Да, доктор, немножко пошалил, купался, кажется простудился...

На столе перед ним лежала бумага. — Чем вы тут занимаетесь?

— Пишу стихи.

— Нашел, думаю, время и место».

Пушкін ні при яких обставинах не кидав писати, це було органічною потребою.

Діставши дозвіл у Інзова, Раєвські взяли хворого з собою і виїхали 4 червня на Кавказ.

Маршрут був такий: Канцероволь, Неенбург, переправа через Дніпро, Олександровськ (тепер Запоріжжя), а далі вже степи лівого берега, Пазлівка, Комишувата, Оріхів, Карлівка, Роздори, Бельмяньська, Захар'ївська, Ксангуш, Маріуполь.

Не доїжджаючи до Маріуполя, поет вперше любувався південним морем) (як про це розповідає Марія Волконська), а далі через 5 станцій починався Кавказький край.

Ідучи цими краями, Пушкін не здужав.

Тим часом генерала Інзова призначено намісником Бесарабської області і його канцелярія переїхала з Катеринослава до Кишинєва. Отже Пушкіну, після тримісячної цікавої подорожі з Раєвськими по Кавказу і Криму, треба було вертатись на службу в Кишинів. Сюди й виїхав він у вересні через Перекоп, Чаплинку, Чорну-Долину, Кахівку (тут він втретє переправляється через Дніпро), Борислав, Дремлюгину, Даріївку, Білозерську, Копані, Миколаїв.

Дорога пролягала через степову пустиню. Ні деревця, ні води, ні справжнього села. Ще 1787 р. тут подорожувала цариця Катерина, оглядаючи свою колонію, і треба було хитрому князеві Потьомкіну для неї лаштувати... «картонні села, які він показував імператриці Катерині II, коли вона їхала в Крим» (Маркс—Енгельс, том IX, стор. 545).

Сюди на безводдя засиляли політично-небезпечних селян; наприклад, село Чаплинка, через яке проїздив Пушкін, було заселено людьми, покараними після жорстокого придушення турбаївського повстання. При Пушкіні в Чаплинці ще були живі учасники повстання, вони пам'ятали, як у них перед очима горіло рідне село, спалене за наказом цариці Катерини. Пушкін в історичних записах з обуренням називає її «Тартюф у спідниці та в короні» і гнівно виступає проти письменників, що вихваляли її. Саме в ці роки перебування на півдні він з глибоким хвилюванням і огидою писав про лицемірну Катерину, яка... «знищила назву рабство, а роздарувала біля мільйону державних селян... і закріпачила вільну Малоросію».

З Миколаєва через річку Буг Пушкін переправився на поромі і поїхав через Корениху, Янчокрак, через Березанський лиман, далі — на Троїцьке, Тилігульський лиман, Дохвіновку (Аджелік) і прибув до Одеси, а звідси через Дальник, Кучурган, Тирасполь, переправившись через річку Дністер, приїхав до Кишинєва.

Між Кишинєвом і Одесою Пушкін протягом чотирьох років (1820—1824) їздив декілька раз і надивився на життя людей у цих краях. Особливо цікавився новою для нього народністю — циганами.

В передмові до поеми «Цыганы» він писав: «В Молдавії цигани становлять більшу частину народонаселення, але найцікавіше те, що в Бесарабії та Молдавії кріпацтво заведено тільки для них; там немає кріпосних людей крім оцих прихильників первісної свободи»¹⁾.

Передмова ця не була вміщена разом з поемою, крім того автор своєю рукою викреслив 43 рядки з промови Алеко.

¹⁾ Пушкін, однотомник. Ленінград, 1935, ст. 825.

...Пускай цыгана бедный внук
Лишен и неги просвещенья
И пышной суеты наук —
Зато беспечен, здрав и волен,
Тщеславных угрызений чужд,

...Не преклонит он колен
Пред идолом какой-то чести...

Циганське життя саме цим приваблювало поета. В їх поведінці не було того огидного, отруйного, що поет спостерігав у двірських колах в Петербурзі.

Служба в канцелярії поблажливого генерала Інзова не переобтяжувала Пушкіна, проте все оточення в Кишинєві не задовольняло поета. Йому хотілося поїхати на Київщину в Кам'янку до друзів, товаришів по Петербургу, однодумців, в родину Давидових.

У Кам'янці серед декабристів він відпочивав морально, запалювався політичними дискусіями, проймався настроями свого покоління, знаходив образи для творчості.

Не зважаючи на віддаленість від центру, Кам'янка була культурним місцем і одним з осередків політичного життя. На Україні було три осередки декабристів. Головний — у Тульчині, а кам'янський та васильківський підлягали йому. В листопаді 1820 року Олександр Сергійович виїхав до Кам'янки, взявши дозвіл у свого начальника генерала Інзова.

Поштовий тракт йшов через Дубосари, Ягорлик, Вамську, Липецьку, Балту, Познанку, Великий Бобрин, Березку, Ольвіополь, Лису Гору, Піщаний Бід, Злинку, Виську і Новомиргород. А звідти вже 45 верст до Кам'янки. Новомиргород був одним з центрів військових поселенців. Життя тут було удвоє важче проти кріпацького. Поселенці були водночас хліборобами і солдатами. Косили й орали, не скидаючи суконної важкої форми. Аракчєєв — ініціатор військових поселень за списком признавав, хто з ким має одружитися і написав «Краткие правила

„Пушкінський грот“ у Кам'янці.

З фотографії, яка зберігається в бібліотеці Київського університету.

Handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page.

К,
ру,
Ю-
ост
уб
ен-
че
и

для матерей-крестьянок...о кормленні грудних младенцев».

— У меня всякая баба, — писав він, — должна каждый год рожать и лучше сына, чем дочь. Если у кого родится дочь, то буду взыскивать штраф. Если родится мертвый ребенок или выкинет баба, тоже штраф.

Важко було придумати щось огидніше, аніж отакі заходи царського міністра Аракчєєва. Нехитра після військових поселенців розповідає про ті часи:

Жизнь в военном поселении
Настоящее мученье,
Все то строгости такие
Лучших не сыскать!
Люди возят хлеб мешками
Мы же все песок возами
Сыпать по песку...

Пушкін ненавидів царського пса Аракчєєва і так схарактеризував його в своїй епіграмі:

...Всей России притеснитель,
Губернаторов мучитель...
А царю он — друг и брат...

До Кам'янки Пушкін приїхав, схвилюваний усім баченим, в листопаді 1820 року.

Там готувались до іменин власниці маєтку Катерини Миколаївни Давидової. Пушкін застав Раєвського, М. Ф. Орлова, К. А. Охотнікова, Д. Якушкіна. На іменинах пили, гуляля, а на окремих зборах говорили про свої політичні, пекучі справи. Кріпацтво і монархія стояли в центрі дискусій.

В оцій атмосфері жив поет, хоч і не був членом таємної організації.

В Кам'янці Олександр Сергійович багато читав, писав. Його сучасників дивувала любов до праці в невтомого 21-річного юнака. Він умів у товаристві вести перед у веселих розвагах і в той же час енергійно, продуктивно працювати.

— Цей Пушкін — якесь чудо! Він стільки ж думає, скільки співає й танцює, — згадує А. О. Смірнова.

Працював у бібліотеці Давидових (там був великий вибір творів французьких письменників 18 ст.—Дідро, Руссо, Вольтер). У цих томах довго

зберігались помітки, зроблені рукою Пушкіна.

Поет ходив на ярмарок. Слухав сліпого лірника, запрошував його навіть у будинок Давидових. Заходив у хати до селян, довго розмовляв з одним дідом, який багато блукав по світу, слухав співи дівчат, ласкаво поводився з дітьми і приносив їм гостинці.

Колгоспник Безверхий розповідає переказ, що його чув від бабусі, яка ще малою дівчиною служила в поміщика Василя Львовича Давидова. Пушкін приїхав до Давидова з генералом Раєвським на бенкет. Після бенкету Раєвський повідомив Давидова, що Олександр Сергійович хоче лишитися у Кам'янці писати книжку. Він вставав рано, ходив на річку до скель. До півдня сидів у кімнаті, читав і писав. А після обіду гуляв по двору, заглядав у стайню, молочарню, пташник, розмовляв з селянами, розпитував, як поводяться пани, виходив у парк, гуляв з дітьми. При ньому наглядачі краще ставились до селян — мабуть соромились цікавого панича.

Другий переказ, записаний із слів діда Йосипа Кравченка, ще цікавіший.

Він розповідає:

— Коли мені було 8 років, дід узявся вчити мене читати. Наука не йшла мені в голову. Як тільки хтось у сім'ї роззується, я за ті чоботи й гайда на ковзанку. А дід докоряє мені за лінощі. Якось я спитав: «А хто ж вас навчив грамоти, дідусю?» Тут він мені й каже: «Коли я був таким як ти, то був у панів на кухні. У панів жив якийсь молодий учений панич. Усе книжки писав. Одного разу я попався йому на очі. Він приголубив мене та й каже: «Хочеш навчитися читати?» І ми вивчили з ним азбуку¹⁾.

¹⁾ «Колективна праця» — газета кам'янського райкому КП(б)У та РВК, Київської області. 16.2.1936. № 25(989).

Що писав у Кам'янці Пушкін? Дослідники відмічають в його творчому процесі таку характерну рису: він глибоко сприймає враження від оточення, але пише про це пізніше, коли дозріє думка.

Так і тут, у Кам'янці, було чимало вражень, але вони відклалися надалі, а писав тут про Кавказ, Крим, море.

...Среди зеленых волн, лобзающих Тав-
риду,

На утренней заре я видел nereиду,
Сокрытый меж дерев, едва я смел
дохнуть;

Над ясною влагою полубогиня грудь
Младую, белую, как лебедь, воздымала,
И пену из власов струею выжимала.

(«Нереида»).

Кристалічно-чиста прозора лірика, як травнева роса в полі. Та коли поет згадував про громадське життя, про літературу, здушену залізною цензурою, — він забував про чарівну природу і обпікав літературних ворогів вогнем епіграм.

У Кам'янці написано їх три.

У Давидових на березі Тясьминя, з вікна «зеленого домика» видно сірий осінній краєвид, який викликає сумний настрій.

Редеет облаков летучая гряда,
Звезда печальная, вечерняя звезда!
Твой луч осеребрил увядшие равнины
И дремлющий залив, и черных скал
вершины.

А в маєтку життя йшло своїм порядком.

Пушкін у більярдний дописує «Кавказский пленник», працює над ліричними віршами. А вигляє у вікно — прямо перед очима будують міст через Тясьмин, забивають палі, цокають молотками, у дворі готують провіант і трійку поштових коней їхати до Києва.

По селах уже в січні не вистачило хліба. 12 числа надсилається наказ кам'янській, тимошівській і баландинській економії: «Дошло до сведения конторы, что многие крестьяне, подведомственные онным экономиям, нуждаются в хлебе для прокормления,

то и предписываем с получением сего всем таковым дозволить и заставить молотить скарбовой хлеб, который молотится ныне для заводов за меру»¹⁾.

І досі в Кам'янці народна пам'ять зберегла перекази про Пушкіна. Будиночок над річкою Тясьмин називають пушкінським, кажуть там саме і була більярдна, де він писав (хоч це вже новий будинок на місці старого); розповідають, що в гроті на краю саду були таємні наради декабристів, показують водяний млин, де, купаючись, декабристи розмовляли і шпигун Шервуд підслухав їх. Склею на Тясьмині теж назвали пушкінською, мовляв, там він купався і складав свої думи, хоч не доведено, що поет жив у Кам'янці саме літом. По дорозі на Черкаси є могила. Розповідають, що на неї сховався Олександр Сергійович і, дивлячись у поле, мріяв.

Все село повне переказів про Пушкіна.

Пушкін цікавився історією України, її географією, побутом, піснями. В його особистій бібліотеці знайдено 29 томів, що мали відношення до історії, географії та фольклору України. А ось уривок з української пісні, виписаний рукою Пушкіна:

...Чорна рілля заорана
Гей-гей!
Чорна рілля заорана
І кулями засіяна,
Білим тілом зволочена
Гей, гей!
І кровію сполочена»²⁾.

Зустрівши 1821 рік у Кам'янці Пушкін у січні поїхав з Раєвськими до Києва через Смілу, Коноплянку, Городище, Корсунь, Москаленську, Богуслав, Каракаші, Вінцетову, Красне, Гребінки, Васильків, Вету і з Либедської сторони в'їжджав у Київ.

¹⁾ Журнал исходящих бумаг каменской конторы, 1821 г.

²⁾ «Рукою Пушкіна», ст. 553.

— Як ти тут? — спитав Орлов у Пушкіна, зустрівши його в Києві.

— Язик до Києва доведе! — відповів той.

— Бережись, Пушкін, щоб не вислали тебе за Дунай...

— Може бути і за-Прут¹⁾.

Останнє слово Олександр Сергійович сказав двозначно... Аджеж він подорожував без дозволу уряду.

У Києві був на заручинах приятеля генерала Орлова з К. Раєвською.

Тоді в Києві на Подолі збирався щорічний контрактний ярмарок. Гульбища, картярська гра на десятки тисяч карбованців. Сюди якраз приїхала з Полтави на гастролі трупа артиста з кріпаків М. С. Щепкіна. Ставили п'єси Шекспіра, Мольєра, Расіна. Але патріотична публіка найбільше вимагала п'єс Коцебу. Та це й зрозуміло; ще й року не минуло відтоді, як стратили Карла Занда, що заколов цього реакціонера Коцебу — вірного шпигуна Олександра І в Європі.

З актором Щепкіним Пушкін вперше зустрівся тоді в Києві, і після того вони зблизилися. Але їх зближувало не тільки мистецтво, вони однаково сприймали події в країні, заколоти в армії.

У Києві, маскуючись контрактниками зборищами, декабристи таємно радились про повстання. У Києві учасники руху розраховували на Курський та інші полки, розміщені в околицях міста, а також на артилерійських офіцерів при Арсеналі.

Пушкін товаришував із змовниками, проймався їхніми настроями. Цей вплив декабристів можна простежити на його дальших творах.

Пушкін розглядав своє поетичне

слово, як активну участь у роботі декабристів.

Нас было много на челне;
Иные парус напрягали,
Другие дружно упирали
В глубь мощны весла. В тишине
На руль склоняясь, наш кормщик умный
В молчаньи правил грузный челн;
А я — беспечной веры полн,
Пловцам я пел...

(«Арион»).

Київ був скупчений у трьох місцях: біля Софійського собору, на Подолі і біля Печерської лаври.

В Києві Пушкін оглядав фортецю, лавру. Проти воріт її був старий Арсенал, на виду було чимало гармат, бомб, ядер. Безперестанку возили їх волами в Молдавію.

У лаврі Пушкін відшукав могили Іскри і Кочубея, з написом на надгробку: «Года 1708 месяца июля 15 дня посечены сред обозу войскового за Белой Церковью на Борщоговце...» і т. д.

Ходив «вдоль берегов Днепра счастливых», як писав про них у поемі «Руслан и Людмила», ще не бачивши їх. Звіряв свої уявлення про ці місця, краєвиди, простори.

Днепра стал темен брег отлогий;
С востока льется ночи тень;
Туманы над Днепром глубоким...

З кручі видно і лани. До них поривалася з неволі його Людмила.

...волю дав своим мечтам,
К родимым киевским полям
В забвеньи сердца улетает...
...Небесный гром на злобу грянет,
И воцарится тишина —
И в светлом Киеве княжна
Перед Владимиром восстанет
От очарованного сна.

Так оглядаючи місто, воскрешав поет «дела давно минувших дней, преданья старины глубокой».

І вздовж круч доходив аж до Щекавицького кладовища. У Нестора-

¹⁾ П. Л. Яковлев. «Рассказы о Пушкине».

літописця Пушкін читав про Олега: «...и погребоша его и на горе иже глаголется Щекавица: есть же могила его до сего дня»¹).

Образи старої Київської Русі цікавили Пушкіна ще тоді, коли він вчився у ліцеї. Уже в листопаді та грудні 1815 р. намірявся писати поему «Игорь и Ольга».

Тут на могилі князя родився задум «Песни о вещем Олеге» (як вважає відомий пушкініст М. О. Цявловський). Написав її через рік. Образ «вдохновенного кудесника» особливо імпонував настроєм сміливого поета, що й сам хотів бути «заветов грядущего вестником», і тому з пафосом звучить його відповідь могутньому князеві:

...Волхвы не боятся могучих владык,

А княжеский дар им не нужен;

Правдив и свободен их вещей язык...

Враження від київської природи виявляється потім у поемі «Полтава», а тепер він пише в Києві, 8 лютого, поезію «Земля и море».

Когда по синеве морей
Зефир скользит и тихо веет
В ветрила гордых кораблей
И челны на волнах лелеет,—
Забот и дум слагая груз,
Тогда ленюсь я веселее
И забываю песни муз:
Мне моря сладкий шум милее.
Когда же волны по брегам
Ревут, кипят и пеной плещут,
И гром гремит по небесам,
И молнии во мраке блещут,
Я удаляюсь от морей
В гостеприимные дубровы:
Земля мне кажется верней,
И жалок мне рыбак суровый:
Живет на утлом он челне,
Игралище слепой пучины,
А я в надежной тишине
Внимаю шум ручья долины.

З Києва Олександр Сергійович повернувся знову в Кам'янку «в гостеприимные дубравы», де «в надежной тишине» слухав «шум ручья долины» і закінчував поему «Кавказский пленник». Написав тут елегію «Я пережил свои желанья».

¹) Максимович, «Письма о Киеве».

Це характерний твір для творчості перших років заслання 22-річної людини.

Через декілька днів виїхав знову в Кишинів, а тут «у нас нудно і холодно, я мерзну під небом південним» і «неприємно сидіти вдома, коли гуляти хочеться».

Аж через рік пощастило знов виватись (листопад 1822 р.) з Кишинєва в Київ і, звичайно, в Кам'янку.

21 листопада 1822 р. М. Ф. Орлов пише з Києва до кн. П. А. Вяземського: «При цьому надсилаю також великого листа від Пушкіна, вилаяного тобою. Я не знаю, що він до тебе пише, але ця молода людина зробить багато честі російській словесності».

На цей раз, повертаючись до Кишинєва, заїжджав у Тульчин. Поштова дорога йшла по такій лінії: Сміла, Носачева, Шпола, Княжне, Звенигородка, Тальне, Мазіне, Умань, Івангород, Гайсин, Н-Кропива, Брацлав, Тульчин¹).

У Тульчині був штаб 2 армії, якою командував П. Х. Вітгенштейн, а його полковник Павло Пестель на той час був головою Південного товариства декабристів. Пестель уміло використовував своє становище в штабі армії для розкладу її.

* «Дух солдатів схилений до непокори у всій 2 армії і, особливо, в 16 дивізії, де багато грамотних, та й корпус офіцерів вельми ненадійний» (З щоденника С. І. Тургенева, запис 28/V 1822).

Роль Пестеля тут вимальовується рельєфно. З ним торік зустрічався Пушкін і записав у своєму щоденнику: «Ранок провів я з Пестелем: розумна людина в повному смислі цього слова... Ми з ним провадили розмову метафізичну, політичну, моральну та ін. Він один з найоригінальніших умів, які я знаю»²).

А коли цього республіканця, найлівішого з декабристів, автора «Рус-

¹) Цей маршрут ймовірний, бо можна було поїхати через Б. Церкву і Брацлав.

²) Пушкін, «Дневник» М.-П. 1923, ст. 41.

ской правды» Пестеля 25 липня 1826 р. стратили разом з Рилєєвим, Муравйовим-Апостолом, Каховським, Бестужевим-Рюміним,—Пушкін, сидячи в роздумі над своїм рукописом, малював на полях шибеницю з п'ятьма трупами і підписував: «И я бы смог»..., висловлюючи цим свою солідарність з ними.

В Тульчині Пушкін бачив декабриста Басаргіна. Звідси він поїхав у Кишинів на: Савинці, Жабокрячки, Ольгополь, Перейму, Балту і Дубосари. Всі ці місця, події і декабристів Пушкін згадує у знищеній десятій главі «Евгения Онегина». До нас дійшли зашифровані уривки.

Но там, где ранее весна
Блестит над Каменной тенистой
И над холмами Тульчина,
Где Витгенштейновы дружины
Днепром подмытые равнины
И степи Буга облегли,
Дела (иные уж) пошли,
Там Пестель для
И рать ... набирал
Холоднокровный генерал,
И Муравьев, его склоняя,
Исполнен дерзости и сил,
Минуты торопил.

У творах Пушкіна було чимало записок про діяльність південних декабристів на Україні та це все потім довелося з болем у серці йому самому знищувати. «Наприкінці 1825 р., коли викрили нещасну змову..., був примушений спалити свої зошити, які могли вплутати імена багатьох, а може й збільшити число жертв»¹⁾, — признався Олександр Сергійович. Зберігся лише уривок повісті про декабриста-прапорщика Чернігівського полку.

Одеса. Коли взяти перебування вигнаного поета на Україні, то тут його боротьба, політичний конфлікт з царатом досяг найвищих форм.

Сили з обох боків збільшилися. З Кишинєва Пушкіна перевели сюди 15 липня 1823 року. Це був уже не 20-річний юнак.

Життєвий досвід великий. Знання людей глибоке. Принципи особистої поведінки визріли. Політичні погляди оформилися — і під впливом декабристів, і під впливом міжнародних подій, і в наслідок спостереження внутрішнього соціального життя в країні кріпацтва, темряви, безправності. На його очах у Бесарабії почалося повстання греків за національне визволення. Він переживав кожну невдачу повстанців. Рвавсь сам у Константинополь.

Та й сила ворога проти нього змінилися. Тепер його начальником був уже не поблажливий Інзов, а суворий, по-європейському вишколений сатрап Воронцов. В Одесі Воронцов дістає посаду новоросійського генерал-губернатора і уповноваженого намісника Бесарабської області. Вся політика у Новоросії здійснювалась його рукою.

А Пушкін у нього—це лише чиновник 10 класу. Воронцова не обходило те, що Пушкін став першим поетом у країні. Боротьбу Олександра Сергійовича з Воронцовим треба розглядати як боротьбу з урядом, представником якого був губернатор.

Настрій Пушкіна в Одесі пригнічений і він з ненавистю пише: «Воронцов — вандал, придвірний хам і мізерний егоїст». «Душа моя нудиться з досади; на що не погляну, все таке гидке, така підлота, таке глупство, — чи довго цьому бути».

Він рветься за кордон, в Росію йому душно. Хочеться «взяти потишеньку палицю і капелюх та поїхати подивитися на Константинополь. Свята Русь мені стає нестерпною».

Відчуваючи, що його листи знищують на пошті, він шукає більш конспіративних способів зв'язку.

— «Я б хотів дізнатися, чи не можна в листуванні нашому обминути

¹⁾ Пушкін, «Временник», № 1, ст. 350.

якнебудь пошту. Я б тобі переслав дещо надто для неї важке. Зручно нам в Азії писати по okazji» (лист до Вяземського).

Популярність Пушкіна в Одесі була надзвичайна. Учні, офіцери, іноземці — були читачами і прихильниками його таланту. Вони розповсюджували в рукописах поезії Пушкіна, передавали із уст в уста епіграми.

«Можна напевне сказати, що принаймні $\frac{9}{10}$ якщо не $\frac{99}{100}$ тодішньої молоді перші поняття про безвір'я, блюзнірство і революційні заходи взяли з його віршів. Самі якості вірша, що легко тримався в пам'яті, сприяли розповсюдженню атеїстичних та революційних ідей» (спогади декабриста Д. І. Завалішина).

Одеса в Росії була другим вікном в Європу. В порту були вже сотні іноземних кораблів. На всю Україну розгорнутим віялом йшли від Одеси чумацькі торговельні шляхи. По цих артеріях сюди лився хліб і всяка сировина для експорту.

«В течение 1830 г. к Одесскому порту по заграничному плаванію пришло 913 кораблей и отошло от Одесского порта 882», — пише «Одесский вестник» .3/І 1831, ст. І).

Пушкін в цей час почав писати віршований роман «Евгений Онегин».

...Я жил тогда в Одессе пыльной...

Там долго ясны небеса,
Там хлопотливо торг обильный
Свои подъемлет паруса;

Там все Европой дышет, веет,
Все блещет Югом и пестреет
Разнообразием живой.
Все хорошо, но дело в том,
Что степь нагая там кругом...

Потоплена, запружена,
В густой грязи погружена,
Все дома на аршин загрязнут,
Лишь на ходулях пешеход
По улице дерзает вброд;
Кареты, люди тонут, вязнут...
...Однако в сей Одессе влажной
Еще есть недостаток важный;
Что б вы думали? — воды...

Тут він товаришував з Олександром Раєвським і високо цинив його критичні зауваження. З англійцем

Гутчінсоном — домашнім лікарем Воронцова, вивезеним з Лондона, поет часто провадив атеїстичні розмови.

Розважався стріляниною в тирі, ніхто з військових не міг його перемогти. Гуляв по місту в чорному капелюсі і з незмінною залізною палицею. Візник Береза возив його на дачу барона Рено, де море широким півколом утворило чарівну панораму.

Одеські аристократи — барон Рено, Сікар, герцог Рішельє, граф Ланжерон — це все французькі багаті, що хвилюю емігрували сюди після буржуазної французької революції. А російський імператор дав їм надійний притулок, посади, владу, гроші і багатства.

В такому оточенні поет пише «Евгения Онегина». До нас дійшла ця поема не такою, як хотілося спочатку написати йому. Недавно знайдені 6 рядків Пушкіна, де він каже, як мусив закінчити своє життя герой роману Ленський:

Он совершить мог грозный путь,
Дабы в последний раз дохнуть
Ввиду торжественных трофеев,
Как наш Кутузов иль Нельсон,
Иль в ссылке, как Наполеон,
Иль быть повешен, как Рылеев.¹⁾

Роботу над поемою перервав губернатор.

«Коллежскому секретарю Пушкину. Поручаю вам отправиться в уезды Херсонский, Елизаветградский и Александровский... и потребовать от них сведений, в каких местах саранча возродилась, в каком количестве, какие учинены распоряжения к истреблению оной... О всем, что по сему вами найдено будет, рекомендую донести мне».

Україна була житницею імперії, від її урожаїв залежало багатство. Саранча на панських і казенних землях непокоїла уряд.

¹⁾ Б. Томашевский, X глава «Евгения Онегина» («Лит. наследство», № 16—18, 1934).

Але зовсім не з цих мотивів Воронцов виряджав поета. Треба було на довгий час ізолювати його від одеської публіки, і тому губернатор визначив найвіддаленіші повіти.

Пушкін поїхав. Є, записана з переказів, розмова його з селянами на полі, де вони мусили знищувати саранчу. Земля чужа, панська, а техніка боротьби — граблі та лопатка.

— «А чи знаєте ви, що таке саранча? — спитав у селян Пушкін.

— Кара господня, ваше високо-родіє.

— А можна боротись з божою карою?

— Звичайно, не можна.

— Ну, так ступайте собі додому. — І більше їх не кликав¹⁾).

Пушкін добре зрозумів, для чого начальник вислав його з Одеси і тому через 5 днів повернувся назад, не об'їхавши усіх трьох повітів, бо з Одеси до Херсона треба було їхати 180 верст, в Єлизаветград з Херсона — 226 верст, а якби він вирушив з Херсона в Олександрівськ, то на поштових треба було проїхати 354 версти. Кожну цифру треба подвоїти. Лише на проїзд туди й назад, при тодішній швидкості пересування, довелося б витратити 8 днів. Та й у Єлизаветград не було потреби їхати, бо звідти в Херсон щотижня (8—20 — 26 травня і 2—10 та 16 червня 1824 року) рапортом сповіщали, що «Насекомые саранчи в течение прошедшего лета пролетели, но по сие время от семян их не имеется, почему и должно быть семян своих саранчи не оставляли... Саранчи и признаков по нынешнее время не предвидится¹⁾).

Аж 1 липня «пополудни в 7 часов с западной стороны появилась в большом количестве по примерному обозрению сверж покрытия города на 9 версте в 9 часу опустилась, имела ночлег... на местных помещичьих землях... и после того появлялась раза три... нею истреблено занимаемое пространство травы, незрелого хлеба, овса, гре-

чихи и проса... о чем Вашему Превосходительству честь имеем донести».

З цих нових документів видно, що їхати в Єлизаветград Пушкіну не було потреби. Начальство думало, що побудулося небажаної людини надовго, а він уже і повернувся. З'явившись в Одесу, Пушкін на офіційному папері проти кожного запитання ставив слово, взяте з лексики і стилістики рапортів. Вийшов гострий вірш проти заходів Воронцова.

Саранча,
Летела,
Летела,
И села.
Сидела,
Сидела,
Все с'ела
И вновь улетела¹⁾).

Через дві години вся Одеса напам'ять знала вірш. Це було хльостким ляпасом по фізіономії генерал-губернатора, а слідом за цим розійшлась по Одесі пушкінська епіграма на нього:

Полу-герой, полу-невежда,
К тому ж еще полу-подлец!..
Но тут однако ж есть надежда,
Что полный будет наконец.

До примусової служби Пушкін ставився з огидою. В листі до Тургенева він пише, що своє утримання приймає не як утримання чиновника, а як пайок засланого невільника, а в листі до Казначеева писав: «Мені набридло, що на мій батьківщині поводяться зі мною з меншою повагою, ніж з першим англійським шелопаєм».

Отже, атмосфера нагрілась занадто. Воронцов спішно пише у столицю і вимагає «удаления его отсюда», хоче ізолювати поета від «здесьнего опасного общества», а через деякий час настирливо цього домагається. «Повторяю мою просьбу — избавить меня от Пушкина. Мне бы не хотелось иметь его дальше ни в Одессе, ни в Кишиневе».

¹⁾ «Русский архив», 1889. III).

¹⁾ Пушкін, т. I. Госиздат, 1935, ст. 420.

І ось, нарешті, відповідь царського уряду. «Правительство повелевает не ограничиться отставкой, *выслать Пушкина* в имение его родных в Псковскую губернию, подчинив его там надзору местных властей, и приступить к исполнению этого решения немедленно».

А Пушкін у цей час хотів з допомогою Вяземської втекти з Одеси за кордон. Вона шукала для нього грошей, намагалась влаштувати йому посадку на корабель. Та Воронцов довідався про ці «попытки бегства, задуманные этим сумасшедшим шелопаем Пушкиным», як писав він про поета — «кинжальщика».

Перед тим як виїхати з Одеси, зацькований поет прощався з морем, творив «Евгения Онегина» і писав у ліричних відступах про себе:

Придет ли час моей свободы?
Пора, пора! — взываю к ней;
Брожу над морем, жду погоды,
Маню ветрила кораблей.

Когда ж начну я вольный бег?

Але свобода не прийшла. Не викликав вітрила корабля, не поплив за море, а знову посадили його на трійку, відправили з одного заслання в друге — в глушину.

Прощай, свободная стихия!
В последний раз передо мной
Ты катишь волны голубые
И блещешь гордою красой.

А раніш 13 строфу цього твору друкували, з цензурних умов, з крапками.

Мир опустел... Теперь куда же
Меня б ты вынес, океан?
Судьба людей повсюду та же
Где благо, там уже на страже
Иль просвещение, иль тиран...

і заключний акорд:

Прощай же, море! Не забуду
Твоей торжественной красы
И долго, долго слышать буду
Твой гул в вечерние часы...

11 серпня Пушкін виїхав з Одеси. Знову трое поштових коней мчать його вигорілим і виїденим саранчею степом до Миколаєва. Подорожуючи востаннє по Україні, Пушкін проїхав її по самій середині — через Київ, навіпростець йому не дозволили, бо там граф Вітт розніюхав про діяльність декабристів. Маршрут Пушкіну дали на 80 верст довший. Він коліном обгинав Київ та Київщину, де Південне товариство декабристів готувало план повстання та убивства Олександра І.

З Миколаєва Пушкін поїхав степом на північ уздовж правого берега Інгула. Шлях був чумацький, поштовий і торговельний. Того літа в серпні тут якраз їхав з чумаками на південь 10-літній хлопець Тарасок з батьком Григорієм Шевченком, і тут їхні дороги зустрілися.

Першою станцією від Миколаєва була Кандибівка. 27 червня 1891 р. М. Горький мандрував пішки з Єлизаветграда в Миколаїв і в Кандибівці, заступившись за жінку, був по-звірячому побитий п'яною юрбою. Дивний цей шлях, на ньому перехрещувались путі трьох великих письменників.

За Кандибівкою коней перепрягали для Пушкіна у Вейландовій, Водяній, Максимовці, Громолеї за 4 кілометри від Бобринця, на річці Сугаклей, Компанівці, Єлизаветграді (тепер м. Кірово).

Звідси шлях повертав на схід. Аджанка, Петриківка, Александрія, Свинтина Балка. Вчетверте і востаннє Пушкін переїхав Дніпро і вїхав у Кременчук.

Після Кременчука вже йшла знайома дорога. Під Хоролом з нудьги заїздив до поміщика — поета Арк. Родзянка, але через півгодини покинув його.

У Чернігові зустрів на пошті молодого поета Подолінського, що їхав з Петербурга. Передавав через нього листа в Київ до Раєвського.

Пролетів через Україну швидко, по 180—200 верст на добу. Нерадісні картини навкруги: «Город Чернигов я нашел весьма грязным и дурно выстроенным... одни березовые роши поразили меня своей красотой. Народ и здесь кажется бедным и весьма угнетенным своими владельцами», — так записав у своєму щоденнику близький друг Пушкіна А. М. Вульф, що проїхав тут 18 серпня 1830 року. Такими очима дивився і Олександр Сергійович на Україну.

Він бачив і чарівні серпневі ночі.

Тиха украинская ночь.
Прозрачно небо. Звезды блещут.
Своей дремоты превозмочь
Не хочет воздух. Чуть трепещут
Сребристых тополей листы.

И тополи, стеснившись в ряд,
Качая тихо головою,
Как судьи, шепчут меж собою,
И летней теплой ночи тьма
Душна, как черная тюрьма.

В цих порівняннях виливались настрої гнаного співця.

— «Дорога, как змеиный хвост», в'ється навкруги, народ «про свои заботы вечны уже толкует меж собою». Може якраз тепер і родився образ «Украина глухо волновалась. Давно в ней искра разгоралась».

Проїхавши Добрянку десь 4 серпня 1824 року, він прощався з Україною.

Прислів'я каже: «Що ніч темніша, зорі ясніші» — так в ті часи на Україні і в Росії була чорна ніч.

«Одна лише дзвінка та широка пісня Пушкіна звучала в долинах рабства і мук», — говорив А. Герцен.

Твори Пушкіна, наскрізь злободенні, висловлювали найпередовіші погляди того часу.

Тому то його

Поэзии живой и ясной,
Высоких дум и простоты

ніколи не забуде народ.

ХРОНІКА

Композитори Харкова пишуть нову музику на твори О. С. Пушкіна. Композитор Богуславський пише музику до вірша «Бесы», симфонічну поему «Медный всадник» пише композитор Барабашов. Романс «К няне» пише Нахабін.

**

Одеська кіностудія приступає до знімання звукового кінофільму за «Казкою про царя Салтана». Картина буде зніматися в двох варіантах — в російському й українському. На українську мову казку перекладали поети Рильський і Петрушевський.

Фільм буде дуже близький до пушкінського тексту.

Кіностудія уже приступила до виготовлення макетів міста, кораблів, одягу, гармат.

Знімання кінофільму почнеться на початку 1937 року і закінчиться влітку цього ж року. Режисер фільму комсомолец Мітякін передбачає павільйонні і натуральні знімання провадити в Одесі. Знімальний колектив складається переважно з комсомольців.

**

Готуючись до пушкінської виставки, Харківський історичний музей зібрав багато різних матеріалів, які характеризують життя і творчість великого російського поета.

Зібрано понад 100 старовинних гравюр з видами Москви, Петербурга і інших місць перебування поета. Серед них є рідкісна гравюра—портрет Пушкіна видання 1837 року, помертня маска поета і деякі побутові речі з родового маєтку Муравйова-Апостола, що містився поблизу Харкова.

Прекрасну ілюстрацію любові народу до поета являють собою два старовинні літературні рукописні альбоми з його творами. Один з цих альбомів писали політичні в'язні харківської тюрми, другий—у Середній Азії на солдатській батальйонній гауптвахті «Кушка».

Щоб відбити на полотні окремі моменти життя О. С. Пушкіна, музей замовив харківським художникам написати для виставки ряд картин.

**

До сторіччя з дня смерті Пушкіна в Ленінграді відкриється виставка, присвячена життю й творчості великого російського

поета. Експонати будуть розміщені в 20 кращих залах Ермітажу. Вони надійдуть від інституту літератури, Академії наук, публічної бібліотеки ім. Салтикова-Щедріна, ленінградської філії Центрального історичного архіву російського музею й ін.

За одержаними у всесоюзному товаристві культурного зв'язку з закордоном відомостями, професор гарвардського університету в США Ернест Сіммонс закінчив роботу над біографією О. С. Пушкіна. Книгу проф. Сіммонса буде випущено видавництвом «Гарвард-прес» до 100-річчя від дня смерті поета. Це — велика праця в 600 сторінок.

**

На VI українській виставці загальну увагу привернула до себе майстерно виконана скульптурна композиція «Пушкін» скульптора тов. Муравіна.

Це була одна з перших робіт сучасних українських митців про Пушкіна. Тепер над пушкінською тематикою працює вже не один десяток художників.

Київський скульптор тов. Іванов, що одержав перший приз на VI виставці за свою роботу «Снайпер», працює над бюстом О. С. Пушкіна.

Харківський скульптор тов. Страхов закінчує модель великого 12-метрового бронзового пам'ятника поета, який буде встановлений у столичному парку. Дипломант київського художнього інституту скульптор тов. Гомон працює над композицією «Пушкін слухає пісню бандуриста». Над Пушкіним працюють також харківський скульптор тов. Блох і київлянин тов. Пивоваров.

Численні ювілейні видання творів О. С. Пушкіна, зокрема в «Держлітвидав», будуть оформлені українськими графіками. Т. т. Хотінок, Котляревська, Рубан, Фрадкін готують цікаві гравюри на дереві за сюжетами «Повістей Белкіна», «Мідного вершника», «Дубровського», «Руслана й Людмили» тощо.

Один із старіших художників Радянського Союзу, сучасник Рєпіна і помічник Врубеля (в київський період його творчості), 75-річний Іжакевич дає ілюстрації до пушкінських казок.

Українські живописці приступили до роботи над цілою серією пушкінських сюжетів: харків'янин тов. Штаерман працює

над картинами: «Юність», «Серед гусарів». В останній буде відбитий період знайомства з Чаадаєвим.

Картину «Бажана зустріч» пише художник тов. Добронравов.

Картину «Зустріч з Грибоедовим» пише тов. Пустовійт. Художник тов. Трохименко пише картини: «Будинок Раєвського у Гурзуфі», «Портрет поета» і «Зустріч з Кюхельбекером». Художник тов. Вербицький — «Смерть Пушкіна». Професор живопису тов. Черкаський пише картину «Друг Пушкіна — кріпак Микита». Художник тов. Круков — «Цигани».

Звичайно, цей список пушкінських робіт українських художників далеко не повний. Але й він досить красномовно говорить, як творами своїх митців український народ відзначає невмирущу славу Пушкіна.

У зв'язку з наступними пушкінськими днями літературна громадськість Казахстану взялася видавати двотомник творів Пушкіна казахською мовою.

У першому томі будуть вміщені біографія поета і передмова голови спілки радянських письменників Казахстану Сабіта Муканова.

Том поділяється на два розділи: епічні поеми і лірика.

Вже перекладені такі твори: поетом Жароковим «Кавказский пленник», «Братья-разбойники», «Цыганы», «Граф Нулин»; Давлетбаєвим — «Медный всадник»; Тажібаєвим — «Руслан и Людмила»; Тогузаковим — «Бахчисарайский фонтан» і Толжановим — «Полтава».

У другому томі подається уривок з «Евгения Онегина» у перекладі Абая, повний переклад роману «Евгений Онегин» — І. Джансугурова, також уривки з роману, перекладені народним співцем Аріп.

Тайчиков, Сагандіков і Сурмузін переклали такі твори: «Капитанская дочка», «Дубровский» і «Повести Белкина».

Драматичні твори О. С. Пушкіна — «Каменный гость» і «Скупой рыцарь» переклав драматург Мухтар Ауезов.

Редактор видання — поет-орденоносець, член всесоюзного пушкінського комітету Сакен Сейфуллін.

Обсяг кожного тому — 35 друкованих аркушів. Видання підготовляється казахським видавництвом художньої літератури. Крім того, це видавництво готує масовий випуск окремим виданням таких творів, як «Гаврилада», «Дубровский», «Капитанская дочка».

Нотно-музичний відділ бібліотеки Академії наук УРСР виявив у своїх фондах рідкісний нотний матеріал на тексти Пушкіна. Тут є перші видання романсів на слова Пушкіна: музика на вірші «Талісман», написана «дідусем» російського романсу — Тітовим (1829 р.), на «Черкеську пісню» — Аляб'євим (1832 р.), на «Чорну шаль» — Верстовським (1829 р.).

Серед нотного матеріалу є перші видання романсів, написаних на тексти Пушкіна Поліною Віардо — дружиною І. С. Тургєнева — в 1865 р. («Буря» й інші).

Нотно-музичний відділ зібрав понад 30 опер різних композиторів на тексти Пушкіна. Тут, поруч «Пікової дами» Чайковського, рідкісний екземпляр опери на той же текст французького композитора минулого сторіччя Галеві.

Лекторій київського міськпарткому влаштував цикл лекцій, присвячених сторіччю з дня смерті О. С. Пушкіна. Цикл відкрився лекціями проф. Цявловського.

Інститут історії української літератури Академії наук УРСР закінчує розробку бібліографічного пушкінського довідника про все, що вийшло на Україні.

Довідник охоплює другу половину XIX сторіччя і післяжовтневі часи. Він має розділи: «Пушкін на Україні», «Критика», «Переклади Пушкіна українською мовою».

Відділ рукописів бібліотеки Академії наук УРСР провів роботу щодо виявлення всіх матеріалів, зв'язаних з життям і творчістю О. С. Пушкіна. Найбільшу наукову цінність мають два автографи Пушкіна: писаний його рукою заголовок «Моя родословная или русский помещик. Вольное подражание лорду Байрону» та підпис у кінці авторизованої копії «Моей родословной», і недавно виявлений автограф — записка до Гоголя, писана олівцем у 20-х числах грудня 1833 року.

Окрему групу становлять копії художніх творів поета за час від 20-х років XIX сторіччя і аж до початку XX сторіччя. Тут є не тільки невеликі ліричні поезії, як «Деревня», «Сеятель», «Эхо» та ін., але й копії поеми «Руслан і Людмила», «Цыганы», «Полтава» і навіть роману «Евгений Онегин». Особливо цінні копії зроблені ще за життя поета — «Городок», «Гусар», «Руслан и Людмила», «Моя родословная», «Полтава», «Евгений Онегин» — хоч вони здебільшого

списані з перших друкованих видань. Вони свідчать про великий інтерес до творів Пушкіна. Читача не могли задовольнити друковані видання — і багатьом, особливо в провінції, доводилося користуватись рукописними копіями.

Серед виявлених матеріалів є кілька перекладів Пушкіна на українську мову: копії перекладу «Полтава», кілька ліричних поезій, уривки з «Бориса Годунова» і «Евгенія Онегіна».

У підготовці до сторічного ювілею О. С. Пушкіна бере участь вся країна. Зокрема ця велична дата відзначається виданням творів геніального поета мовами народів СРСР. Видаються вони і українською мовою:

Як зріс попит трудящих мас на твори О. С. Пушкіна говорить, наприклад, такий факт. Ще тільки готується видання окремою книжечкою роману «Євгеній Онегін», а державне літературне видавництво вже одержало від філій замовлення на 200 тис. екземплярів. Це можна сказати про всі твори великого поета. Такий величезний попит свідчить про гігантський ріст культури трудящих мас в Радянському Союзі.

Для задоволення цих зростаючих вимог державне літературне видавництво намітило видати цього року двотомник творів поета українською мовою. У перший том увійдуть 80 ліричних віршів, казки та поеми, крім творів «Домик в Коломне» та «Анджело». Радянські поети України з великим зацікавленням і енергією взялися перекладати твори Пушкіна. В наслідок ми маємо висококваліфіковані переклади, зроблені поетами П. Тичиною, М. Рильським, В. Сосюрою, М. Терещенком, М. Булатовичем, Є. Фоміним, Т. Масенком, а також деякими молодими поетами — студентами державного університету.

Для першого тому переклали казки М. Рильський, І. Петрушевський. Поеми «Розбійники» і «Цигани» переклав В. Сосюра. «Євгеній Онегін» та «Мідний вершник» — М. Рильський, «Бахчисарайський фонтан» — Є. Фомін, «Полтава» — С. Голованівський, «Руслан і Людмила» — М. Терещенко, «Граф Нулін» — Ю. Карський.

У першому томі буде вміщена передмова А. Луначарського та стаття М. Горького про Пушкіна.

До другого тому ввійдуть драматичні твори і проза О. Пушкіна. «Скупий рицар» — переклав М. Булатович, «Бенкет під час чуми» — М. Рильський, «Моцарт і Сальєрі» —

М. Бажан, «Борис Годунов» — Петруський, «Кам'яний гість» — М. Терещенко. Прозу переклав Б. Ткаченко.

Переклади ліричних поезій і казок ргував П. Г. Тичина, поем і драматичних творів — М. Т. Рильський, прози — М. І. Терещенко. Двотомник О. С. Пушкіна ілюстрований роботами художників е поета. Оформляє двотомник худ. Рильський. Крім цього, в двотомнику будуть вміщені роботи видатних художників ренського, Тропініна та ін. В кожному буде приблизно 20 ілюстрацій.

Всі переклади вже здано до друку.

«Держлітвидав» приділяє велику увагу виданню творів Пушкіна окремими книжками, що виходять у «Дешевій бібліотеці». Вже видано «Мідний вершник» та казки тиражем 65 тис. екземплярів. Цього року вийдуть з друку «Руслан і Людмила» і «Цигани» тиражем 50 тис. екземплярів кожного твору.

Видавництво намітило видати ряд книжок для малописьмених, зібравши в колекції по кілька відомих поезій Пушкіна.

«Держлітвидав» приступає також до видання повної збірки творів О. С. Пушкіна в шести томах. З них три томи вийдуть у червні — липні 1937 року.

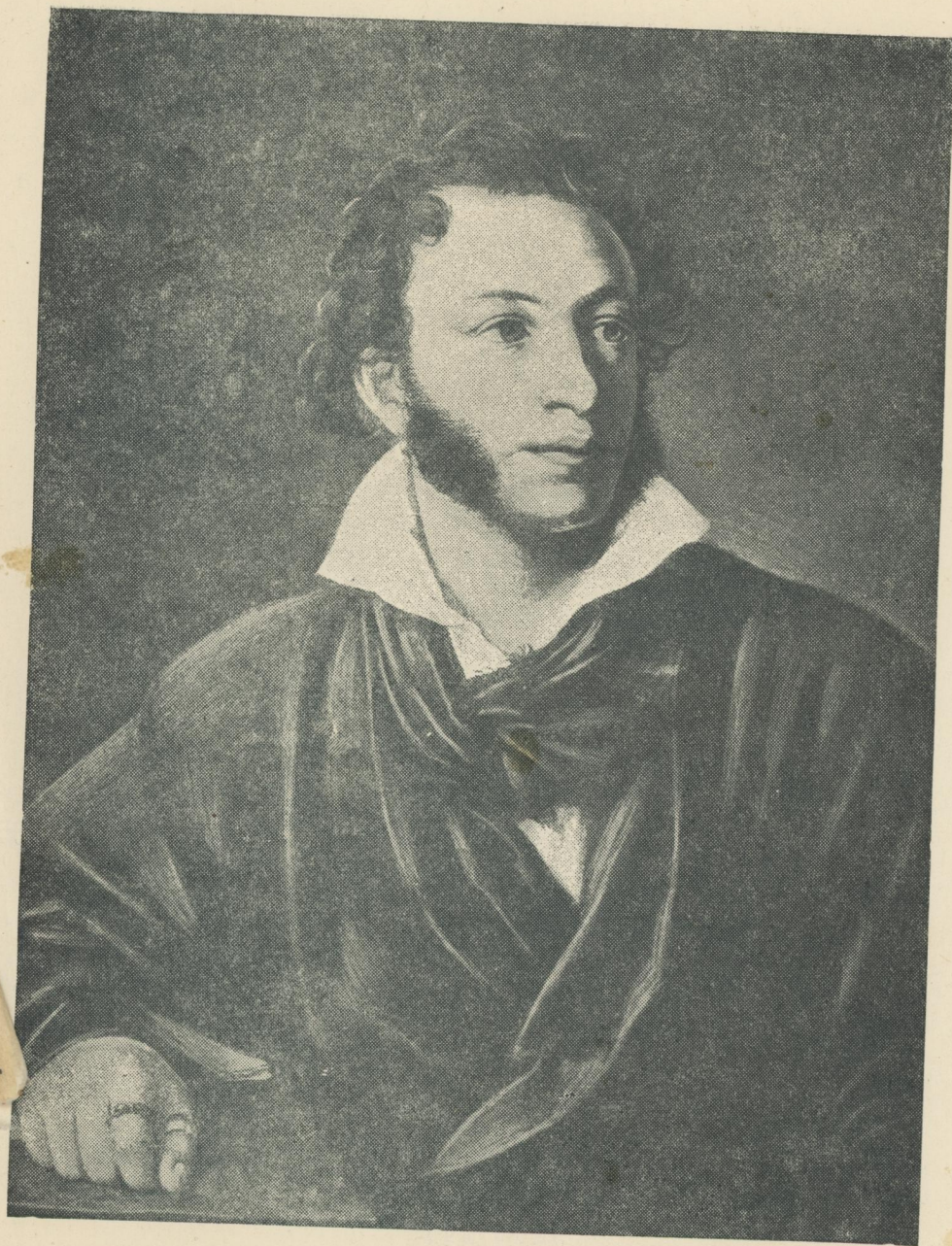
З великим успіхом пройшла пушкінська декада в частинах київського гарнізону. Український Будинок Червоної Армії запросив для участі в декаді письменник Вересаєва, читців Антона Шварца, Камінського і кращих артистів київських театрів.

Пушкінські вечори відбувалися в УБЧА і в частинах гарнізону. Їх одвідало понад 4000 командирів і членів їх родин. Письменник Вересаєв провадив бесіди про життя і творчість Пушкіна на квартирах начальницького складу.

Протягом декади помітно зріс інтерес до читання творів Пушкіна у начальницького складу. Бібліотека УБЧА випускає «Листок рецензента» з відгуками читачів про прочитані книги.

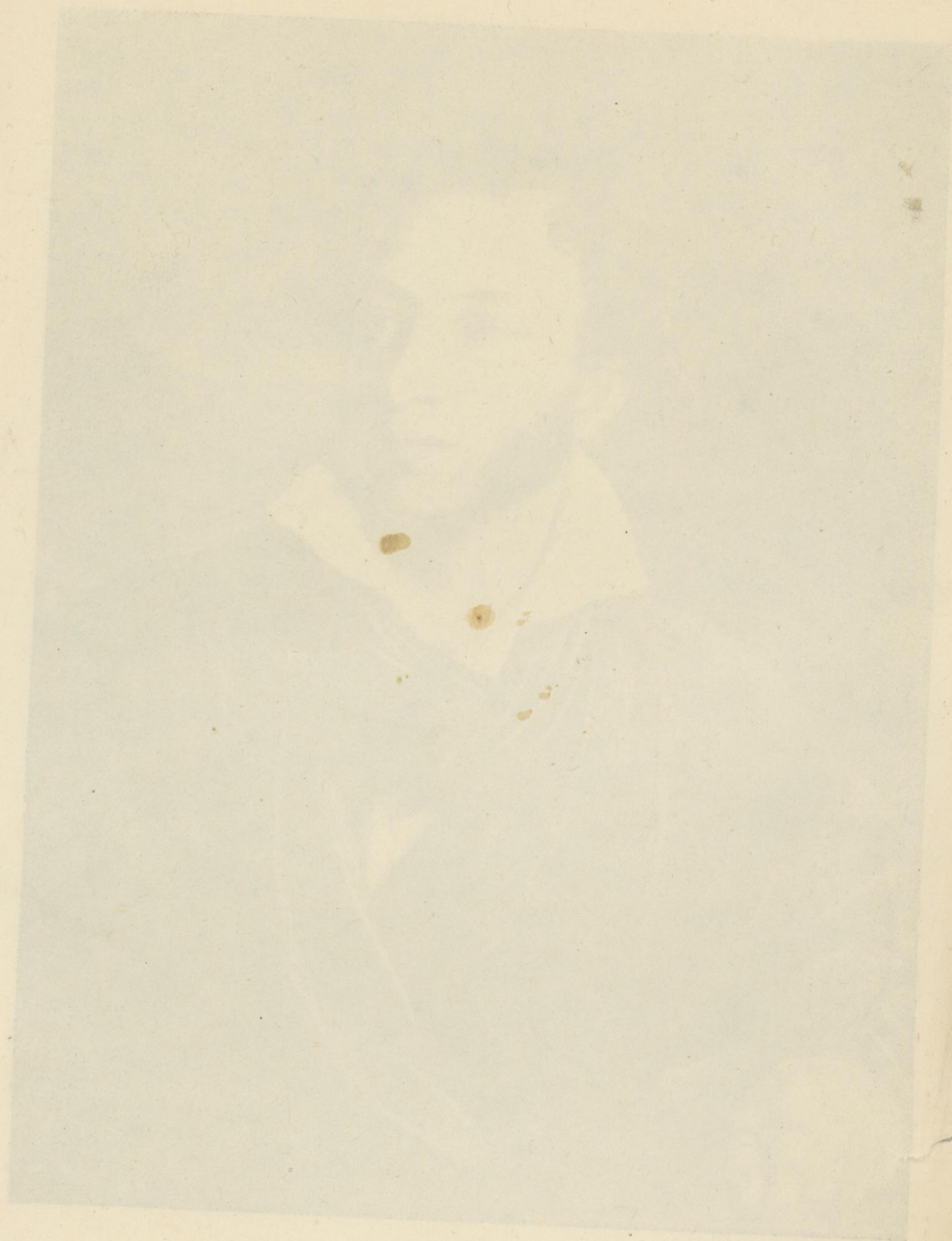
Гурток по вивченню творів Пушкіна утворено при носачівській середній школі (Ротмистрівський район на Київщині).

Лекція про життя і творчість Пушкіна для комсомольського активу відбулась в бахмацькій бібліотеці.

Пушкін у 1827 році.

Портрет В. А. Тропініна.

Portrait of Mr. A. J. Thompson
March 2, 1881

Літературний гурток с. г. технікуму в с. Шевченково (Київщина) працює над перекладами найвидатніших творів О. С. Пушкіна.

Великий пушкінський вечір провела комсомольська організація кам'янського технікуму овочевництва (Донбас).

Ряд літературних стінних газет, присвячених творчості О. С. Пушкіна, випустила комсомольська організація школи самодіяльного мистецтва ім. ЦК ЛКСМУ в с. Водички, Чорноострівського району на Вінничині.

13 грудня відбувся літературний концерт з участю Антона Шварца, який прочитав «Медный всадник», «Метель», «Смерть поета», «19 октября 1825 г.», «Граф Нулин» та інші твори Пушкіна.

14 грудня в Будинку Червоної Армії відбувся літературний концерт для вчителів Києва, на якому виступив з доповіддю про творчість Пушкіна письменник Вересаєв, з художнім читанням Антон Шварц. 15, 16, 17 грудня пушкінська декада продовжувалася в київському університеті культури, 18 грудня в Будинку Червоної Армії вдень відбувся літературний концерт, на якому А. Шварц прочитав «Евгений Онегин», «Чадаєву», «Метель» тощо.

Пушкінська декада в Києві пройшла з великим успіхом і піднесенням. Від колективів, фабрик, заводів, вишів надходили численні заявки на вечори, присвячені творчості Пушкіна.

З ініціативи вчительки бишівської середньої школи Г. І. Терещенко в хаті колгоспника Адама Романенка відбувся пушкінський вечір. Доповідь про життя і творчість Пушкіна зробили учні Соня Романенко і Микола Кузьменко. Після доповіді було прочитано «Капітанську дочку», «Казку про попа та наймита його Балду», ряд віршів в українських перекладах.

Пушкінський вечір відбувся в хаті кращої стахановки ушомирського колгоспу ім. Леніна, Коростенського району, В. К. Науменко. На вечір зібралося багато колгоспників. Після вступного слова про Пушкіна було прочитано поему «Цигани». В обговоренні прочитаної поеми взяли активну участь молоді й літні колгоспники.

В полтавському театрі відбувся літературний вечір, присвячений життю і творчості О. С. Пушкіна. На вечорі була присутня Марія Олександрівна Бикова, внучка (дочка сина) Олександра Сергійовича Пушкіна. Вона заявила:

— Живу в Полтаві на Кам'яній вулиці з 1881 року. Ніколи дореволюційна Полтава не відзначала пам'ять великого поета. В бібліотеках книжок Пушкіна було надзвичайно мало. Всі книжки, що були в мене, брали і читали з захопленням всі — молоді дорослі, старі.

— Тільки радянська влада, — говорить Марія Олександрівна, — оцінила, як це подобає, великого російського поета.

З М І С Т

М. Горький. Про Пушкіна (стаття)	5
О. Пушкін. В Сибір (поезія), переклад В. Сосюри	17
Біси (поезія), переклад П. Тичини	18
Обвал (поезія), переклад П. Тичини	19
Відродження (поезія), переклад М. Терещенка	20
Квітка (поезія), переклад М. Терещенка	20
Ніч (поезія), переклад М. Терещенка	21
До Чаадаєва (поезія), переклад Л. Бесова	22
Полтава (поема), переклад С. Голованівського	23
Історія села Горюхіна (повість)	39
Бахчисарайський фонтан (поема), переклад Є. Фоміна	50
Дон (поезія), переклад М. Зісмана	56
Аквілон (поезія), переклад М. Зісмана	56
Бажання (поезія), переклад Г. Сірого	57
Зимовий вечір (поезія), переклад Б. Калмановського	58
Няні (поезія), переклад Б. Калмановського	58
Мій родовід або руський міщанин (поезія), переклад В. Литвиненка	59
Буря (поезія), переклад І. Коперника	60
Дві поезії (поезія), переклад Я. Сандлера	61
Ю. Тинянов. Пушкін (уривок з роману)	62
Б. Якубський. О. С. Пушкін (стаття)	70
С. Родзевич. Пушкін і світова література (стаття)	96
М. Цявловський. Як працюють пушкіністи	109
Д. Косарик. О. С. Пушкін на Україні (стаття)	117
Хроніка	130

Редколегія

Уповнов. Головліту № 6294. Зам. № 3498. Тираж 4470. Формат 1/16. Папір 72×110. Друкованих аркушів 8 1/2. В друк. арк. 60720 літ. Здано до виробництва 29/XII 1936. Підписано до друку 8/II 1937.

4 республ. полігр. ф-ка УПКТ. Київ, пл. Калініна, 2.

